

Zašto »Hrvatska filozofska baština«?

Nakon dosadašnjih dvaju studentskih filozofskih simpozija, onoga koji je održan 2011. godine pod naslovom »Etičke teme« i onoga koji je održan 2012. godine pod naslovom »Filmozofija«, Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku organizirao je i treći studentski filozofski simpozij, koji je naslovio »Hrvatska filozofska baština«. Zašto hrvatska filozofska baština zaslužuje biti temom studentskog simpozija? Na to pitanje moguće je ponuditi brojne odgovore. Neki od njih mogli bi biti i, primjerice, sljedeći: zato da bismo i proukama hrvatske filozofske baštine potvrdili bogatstvo hrvatskoga bića; zato da bismo pridonijeli još snažnijem ukazivanju na svoj nacionalni identitet koji je stoljećima bio sustavno zatiran u državnim uređenjima kojima su se naši preci u nesklonim povijesnim okolnostima priklonili; zato da bismo dokazali da hrvatski narod, zahvaljujući i hrvatskim filozofima, oduvijek i ponajprije pripada zapadno-europskom duhovnom krugu. Premda su uvelike točni i premda bi ih se moglo smatrati dostatnima, ti odgovori ipak ne spadaju u onu kategoriju koja nudi presudan razlog zbog kojega smo se poduhvatili organizacije studentskog simpozija o hrvatskoj filozofskoj baštini.

U nastojanju da uputim na razlog zbog kojega je treći studentski filozofski simpozij posvećen hrvatskoj filozofskoj baštini, najprije bih istaknuo da su kolegiji »Povijest hrvatske filozofije« ili »Hrvatska filozofija« među najmlađima na odsjecima za filozofiju u Hrvatskoj. No, to nipošto ne znači da hrvatski filozofi sa svojim djelovanjem nisu započeli prije devedesetih godina 20. stoljeća. Štoviše, prema današnjim spoznajama, nauk hrvatskih filozofa seže još u 12. stoljeće, kada je djelovao Herman Dalmatin (*Hermannus Dalmata / Sclavus / Secundus / de Carinthia*), koji je, kao što doznajemo od Franje Zenka, »identificiran kao zasada najstariji hrvatski filozof i znanstvenik te kao pionir europskog latinskog aristotelizma«.¹ Ipak, najplodnije razdoblje u kojem su se hrvatski filozofi iskazali kao mislioci koji su svojim promišljanjima uvelike pridonijeli i razvoju europske filozofije, zacijelo je bilo ono tijekom 15. i 16. stoljeća. Ovom prilikom izdvojit ću tek nekolicinu tih hrvatskih renesansnih filozofa, koji su uz svoje ime često bilježili i svoje porijeklo: Dubrovčani Ivan Stojković (*Johannes Stoychovich*

¹ Franjo Zenko, »Herman Dalmatin«, u: Franjo Zenko (priredivač sveska), *Starija hrvatska filozofija*. Hrestomatija filozofije, sv. 9 (Zagreb: Školska knjiga, 1997), str. 77-115, na str. 77.

/Stoycil/ de Ragusio), Benedikt Kotruljević (*Benedictus de Cotrullis* / *Benedetto Cotrugli Raguseo*), Augustin Nalješković (*Augustinus Natalis Raguseus*), Klement Ranjina (*Clemens Araneus Ragusinus*) i Antun Medo (*Antonius Medus Ragusinus*), zatim Splitsanin Marko Marulić (*Marcus Marulus Spalatensis*), onda Zadrani Federik Grisogono (*Federicus Chrysogonus Iadertinus*), pa Šibenčanin Ivan Polikarp Severitan (*Joannes Policarpus Severitanus Sibenicensis Dalmata*) i drugi. Osim njih, tijekom 16. stoljeća djelovali su i Crešanin Frane Petrić (*Franciscus Patricius* / *Francesco Patrizi da Cherso*) te Dubrovčanin Nikola Vitov Gučetić (*Nicolaus Viti Gozzius* / *Nicolò Vito di Gozze*), koji nedvojbeno pripadaju najcjenjenijim europskim renesansnim filozofima. Dakako, hrvatski filozofi djelovali su i tijekom 17. te 18. stoljeća. Iz 17. stoljeća pritom izdvajam Jurja Dubrovčanina (*Georgius Raguseius*), a iz 18. stoljeća Ruđera Josipa Boškovića (*Rogerus Josephus Boscovich*). No, usprkos tome što za takav projekt i poduhvat raspolažemo mnoštvom razloga (brojni spisi, izvorni nauk, zamjetna recepcija od suvremenih i kasnijih filozofa), danas još uvijek, a za razliku od nekih drugih disciplina ili znanosti koje su se pobrinule za izradu i objavljivanje sintetičkih djela o svojim zaslužnim hrvatskim predstavnicima, nije objavljeno djelo čiji bi naslov glasio, primjerice, *Povijest hrvatske filozofije*. Taj podatak je, smatram, vrlo zabrinjavajući, posebice onda kada znamo da, kao što izvještava Franjo Zenko, »gotovo svi europski narodi imaju napisane povijesti svoje nacionalne filozofije.«²

Uz to, premda postoje institucionalni okviri, primjerice Hrvatsko filozofsko društvo, premda postoje časopisi posvećeni istraživanju hrvatske filozofske baštine, primjerice časopis *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* Instituta za filozofiju, i premda pojedini časopisi humanističke orijentacije redovito objavljuju članke o hrvatskoj filozofiji, primjerice časopis *Cris* Povijesnog društva Križevci, opus brojnih, čak štoviše, većine hrvatskih filozofa još uvijek nije dovoljno, a kamoli primjereno istražen. Jedna od posljedica takvog stanja istraženosti neprijeporno je i ta da od brojnih hrvatskih filozofa, poslužiti ću se iskazom iz rektorskog govora »Filosofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.« Franje Markovića, »duševno svjetlo ni nedopire danas do nas.«³ Dakle, nauk hrvat-

² Franjo Zenko, »Starija hrvatska filozofija«, u: Franjo Zenko (priređivač sveska), *Starija hrvatska filozofija*. Hrestomatija filozofije, sv. 9 (Zagreb: Školska knjiga, 1997), str. 7-76, na str. 10.

³ Franjo Marković, »Filosofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.«, govor koji je Franjo Marković (1845-1914), prvi profesor filozofije na obnovljenom Filozofskom fakultetu u Zagrebu, održao prigodom svoje instalacije za rektora zagrebačkoga

skih filozofa najčešće nije poznat širem čitateljstvu, ali nije ni, što smatram još tragičnijim, u dovoljnoj mjeri istražen od onih koji bave filozofskom problematikom. Štoviše, mnogi od današnjih hrvatskih istraživača filozofskog naslijeđa uopće se ne bave proučavanjem hrvatskih filozofa. Jedni se tako radije odlučuju na istraživanja u kojima raščlanjuju stajališta grčkih filozofa, što je, priznajem, mukotrpan, zahtjevan i još uvijek potreban posao. Drugi su pak, začudo, usmjereni na istraživanja u kojima ponovno preispituju zapise onih čije su zamisli često bile ideološki određene i itekako detaljno obrađene još prije pola stoljeća, a kojima se današnji ozbiljni europski filozofi više uopće ne bave, dok nam treći, srećom malobrojni, podastiru nekakav vlastiti »nauk«, pri čemu redovito nude smušenu metodologiju i sintaktičke konstrukcije za koje njihovi epigoni tvrde da ih razumiju. Pritom čudi da se, primjerice, proučavanjima srednjovjekovne filozofije ili naukom srednjovjekovnih mislilaca kao što su, opet primjerice, Pseudo-Dionizije Areopagita, Ivan Skot Eriugena, Petar Abelard, Bernard iz Clairveauxa ili Roger Bacon, danas u Hrvatskoj bavi tek pogdjekoji istraživač. Promišljajući o razlogu zbog kojega se to događa, Stjepan Kušar je u uvodnoj studiji hrestomatije *Srednjovjekovna filozofija* zapisao sljedeće: »To je povezano s poteškoćama objektivne naravi: kod nas ima sve manje ljudi koji su pripremljeni i voljni uhvatiti se u koštac s patrističkom ili srednjovjekovnom misli – glavni je problem (ne)poznavanje jezika.«⁴ Je li istovjetan »problem« presudan i za (ne)bavljenje hrvatskom filozofskom baštinom? Naime, može li se ozbiljno filozofsko istraživanje, posebice ono koje bi za svoj predmet imalo hrvatsku filozofsku baštinu, temeljiti samo na poznavanju, primjerice, njemačkoga ili danas sveprisutnoga engleskoga jezika?

Doduše, istraživanja o hrvatskoj filozofskoj baštini donekle su uznapredovala u posljednjih tridesetak godina. U tom razdoblju objavljeno je nekoliko sintetičkih prikaza, primjerice hrestomatije *Starija hrvatska filozofija* (1997) i *Novija hrvatska filozofija* (1995), prevedena su i neka djela, primjerice Petrićeva *Nova de universis philosophia* (*Nova sveopća filozofija*) te Boškovićeva *Theoria philosophiae naturalis* (*Teorija prirodne filozofije*), a u rujnu ove godine u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva bit će održani već 22. *Dani Frane Petrića*, međunarodni znanstveni skup koji je isprva bio

Sveučilišta za školsku godinu 1881/82., *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1 (1975), str. 255-279, na str. 272.

⁴ Stjepan Kušar, »Filozofija u srednjem vijeku«, u: Stjepan Kušar (priređivač sveska), *Srednjovjekovna filozofija*. Hrestomatija filozofija, sv. 2 (Zagreb: Školska knjiga 1996), str. 7-85, na str. 73.

posvećen proukama suvremenih filozofskih gibanja u Hrvatskoj, Sloveniji i Herceg-Bosni (1992), zatim Platonu i platonizmu (1993), onda Platonu, platonizmu i Petriću (1994-1998), potom Petriću, platonizmu i aristotelizmu (1999-2003), pa Petriću i renesansnim filozofskim tradicijama (2004-2010), a odnedavno filozofima od Petrića do Boškovića, s naglaskom na mijenama u filozofiji prirode (2011-2013). Ovom prilikom valja istaknuti i doprinose Instituta za filozofiju, primjerice, radove sa znanstvenog skupa »Stanje istraživanja povijesti hrvatske filozofije«, koji je održan povodom dvadesete obljetnice izlaženja časopisa *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*,⁵ zatim radove koji su u istom časopisu otisnuti povodom obilježavanja njezove tridesete obljetnice izlaženja,⁶ onda radove koji su ukazali na otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije i koji su objavljeni u zasebnom zborniku⁷ te, naposljetku, izlaganja koja su bila posvećena recepciji hrvatskih filozofa u svijetu, a o kojima u pisanom obliku svjedoči, nažalost, samo knjižica sažetaka.⁸

Usprkos tim blistavim, ali i, istodobno, neredovitim rezultatima, pred istraživačima hrvatske filozofske baštine još uvijek stoje brojni zadaci. Kao što znamo, prvi zadaci potječu od Franje Markovića, dakle od, kako ističe Zenko, »utemeljitelja historiografije hrvatske filozofije.«⁹ Naime, u svojem rektorskom govoru iz 1881. godine Marković je istraživačima hrvatske filozofske baštine predložio sljedeće: izraditi popis hrvatskih filozofa, pronaći njihova djela i prevesti ih na hrvatski jezik.¹⁰ Njegove zadatke dopunila je 2005. godine Erna Banić-Pajnić u članku »Istraživanje hrvatske filozofije –

⁵ Ljerka Schiffler (glavni i odgovorni urednik), »Radovi sa znanstvenog skupa 'Stanje istraživanja povijesti hrvatske filozofije'«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 20 (1994), str. 7-432.

⁶ Ljerka Schiffler (glavni i odgovorni urednik), »Hrvatska filozofska baština: radovi s međunarodnog znanstvenog skupa u povodu 30. obljetnice časopisa *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* (1975-2005), Zagreb, 12-14. svibnja 2005.«, [prvi dio], *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 31 (2005), str. 9-338; Ljerka Schiffler (glavni i odgovorni urednik), »Hrvatska filozofska baština (II): radovi s međunarodnog znanstvenog skupa u povodu 30. obljetnice časopisa *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* (1975-2005), Zagreb, 12-14. svibnja 2005.«, [drugi dio], *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 32 (2006), str. 11-168.

⁷ Pavo Barišić (glavni urednik), *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*, zbornik radova znanstvenog skupa, Zagreb, 23.-25. lipnja 1999. (Zagreb: Institut za filozofiju, 2000).

⁸ Pavo Barišić (priredio), *Recepcija hrvatskih filozofa u svijetu*, znanstveni skup, Zagreb, 8.-9. studenoga 2000. (Zagreb: Institut za filozofiju, 2000).

⁹ Zenko, »Starija hrvatska filozofija«, str. 10.

¹⁰ Marković, »Filosofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.«, str. 272.

(samo)kritički osvrt«, od kojih izdvajam: prikupiti rukopisnu građu, osnovati arhiv u kojem će se čuvati sva djela hrvatskih filozofa, objavljivati izvorna djela, njihove prijevode, kritička izdanja, kao i monografije o hrvatskim filozofima, izraditi bibliografiju radova o hrvatskoj filozofiji, raditi na filozofskoj terminologiji, napisati pregled povijesti hrvatske filozofije.¹¹ No, to nisu svi zadaci koje bi istraživači hrvatske filozofske baštine neprestano trebali imati na umu. Naime, Ivan Peklić je 2011. godine u članku »Ususret 130. obljetnici Markovićeve rektorskoga govora (1881): ostvareni zadaci u istraživanju hrvatske filozofske baštine« predložio još tri nova zadatka: uz tekst hrvatskog prijevoda otisnuti i tekst izvornika, transkribirati izvorna djela i, naposljetku, digitalizirati djela hrvatskih filozofa.¹²

Ukoliko izvršenje navedenih zadataka sagledamo iz današnje perspektive, jasno je da su, nažalost, još uvijek itekako aktualni zaključci koje je 2005. godine izrekla Erna Banić-Pajnić: rukopisna ostavština je »jedan od najslabije prorađenih segmenata istraživanja hrvatske filozofije«, a slična je »situacija i s vođenjem arhiva vezanih uz naše starije filozofe.«¹³ No, zaključci Banić-Pajnić aktualni su i onda kada se usmjerimo na objavljivanje i prijevode djela većine starijih hrvatskih filozofa: »još uvijek ne posjedujemo tiskom objavljena njihova djela ni na latinskom ni na hrvatskom«, a »broj djela koja bi još trebalo prevesti gotovo je jednak broju prevedenih djela.«¹⁴ Osim toga, nije se pristupilo ni izradi pregleda povijesti hrvatske filozofije. Zbog toga su i dandanas, kao i, uostalom, 1999. godine, kada sam u članku »Umijeće sintetičkog prikaza hrvatske kulture« ukazao na nedovoljan broj sintetičkih prikaza hrvatske filozofske baštine, rijetke »prilike da u sintetičkom obliku provjerimo dokle su stigla istraživanja o hrvatskoj filozofskoj baštini i da na taj način uspostavimo nove orijentire za daljnja istraživanja«, što za posljedicu ima da su nam »i danas nerijetko glavni orijentiri za uvid u hrvatsku filozofsku baštinu one sinteze koje počivaju na spoznajama starim i do 120 godina, kao što su Markovićev rektorski govor (1881), ali i Krstićev povijesni pregled filozofije u Hrvatskoj (1943) te sintetički pregledi Stjepana

¹¹ Erna Banić-Pajnić, »Istraživanje hrvatske filozofije – (samo)kritički osvrt«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 31 (2005), str. 29-42.

¹² Ivan Peklić, »Ususret 130. obljetnici Markovićeve rektorskoga govora (1881): ostvareni zadaci u istraživanju hrvatske filozofske baštine«, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci* 13 (Križevci, 2011), str. 156-163, na str. 162b.

¹³ Banić-Pajnić, »Istraživanje hrvatske filozofije – (samo)kritički osvrt«, str. 34.

¹⁴ Isto, str. 34-35.

Zimmermanna (1929) i Josipa Teofila Harapina (1943).¹⁵ Dakle, do danas nisu izvršeni čak ni oni zadaci koje baštinitelji od Markovića (izraditi popis hrvatskih filozofa, pronaći njihova djela i prevesti ih na hrvatski jezik), a nekmoli oni koje su predložili Erna Banić-Pajnić i Ivan Peklić. Pritom je otežavajuća okolnost zacijelo i ta što je, suprotno očekivanjima, u posljednjih desetak godina sve manji broj onih istraživača koji su spremni odvažiti se na prouke hrvatske filozofske baštine, a postoji utemeljena bojazan da će njihov broj biti još manji.

Sada je, smatram, jasnije zbog čega hrvatska filozofska baština zaslu-
žuje biti temom studentskog filozofskog simpozija. Za njezino istraživanje najosposobljeniji su, dakako, filozofi. Njihova pak upućenost u hrvatsku filozofsku baštinu, pa i ljubav te zainteresiranost za njezino istraživanje, uvelike počiva na pouci dobivenoj tijekom studiranja. Doprinos ovogodišnjeg studentskog simpozija bit će, smatram, ostvaren time što će današnja generacija osječkih studenata filozofije doznati, a onda u dijalogu sa svojim splitskim, riječkim i đakovačkim kolegicama i kolegama, rasvijetliti podatke o petnaestak hrvatskih filozofa. Pritom izuzetno raduje činjenica da su izlaganjima obuhvaćena sva razdoblja povijesti hrvatske filozofije: obrađeni su Herman Dalmatin, koji je djelovao u 12. stoljeću, Ivan Stojković i Nikola Modruški, koji su djelovali u 15. stoljeću, zatim Frane Petrić, koji je djelovao u 16. stoljeću, Nikola Vitov Gučetić i Marko Antun de Dominis, koji su djelovali tijekom 16. i 17. stoljeća, potom Juraj Križanić, koji je djelovao u 17. stoljeću, Ruđer Bošković, koji je djelovao u 18. stoljeću, Ante Starčević, koji je djelovao u 19. stoljeću, pa Josip Stadler i Stjepan Zimmermann, koji su djelovali tijekom 19. i 20. stoljeća, Vanja Sutlić, koji je djelovao u 20. stoljeću, onda Blaženka Despot, Milan Kangrga i Nikola Skledar, koji su djelovali tijekom 20. i 21. stoljeća, a u jednom izlaganju obrađena su politička promišljanja mladog autora Srećka Horvata. Zbog toga sam uvjeren da će studenti filozofije, bilo kao izlagači bilo kao slušači, na studentskom filozofskom simpoziju o hrvatskoj filozofskoj baštini doznati prevažne podatke o hrvatskim filozofima i hrvatskoj filozofskoj prošlosti. Možda će nekima od njih upravo taj simpozij biti presudan za donošenje odluke o bavljenju istraživanjima koja su usmjerena na hrvatske filozofe. Uostalom, Marković je smatrao da će nam, kada ih »izučimo i narodnim glasom oživimo«, hrvatski filozofi »koristiti mnogo: s njimi ćemo upoznavati Platona, Aristotela i Plo-

¹⁵ Davor Balić, »Umijeće sintetičkog prikaza hrvatske kulture«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 25 (1999), str. 231-250, na str. 231.

tina, s njimi krasno doba talijanske i u obće evropske renaissance, s njimi ćemo stupiti u uzvišeni hram umlja svjetskoga – ne doduše kao već domaći, nu premda kao kasne pridošlice, to bar s *častnim putnim listom* iz dobe duševnoga preporoda Evrope.«¹⁶ Osim toga, Marković je smatrao i to kako »nema dvojbe, da samo onaj narod, koji si je stekao domovinu misli, prisvojio si je čvrsto i svoju tvarnu domovinu.«¹⁷

Dakle, zadataka je mnogo. Brojna djela hrvatskih filozofa potpuno su neistražena. Uz to, u djelima mnogih hrvatskih mislilaca nezamijećena je ili, još točnije, neistražena filozofska sastavnica. Zbog toga se o tim misliocima danas poučava isključivo kao o, primjerice, teolozima, ekonomistima ili književnicima. Osim toga, europska recepcija hrvatskih filozofa prikazana je sporadično, premda su mnogi još za svojega života obrađeni u zasebnim natuknicama biografskih leksikona i srodnih im izdanja. Je li moguće pronaći krivca za neprimjereno stanje istraženosti hrvatske filozofske baštine? Čini se da je moguće, pri čemu smatram da najtočniji odgovor na to pitanje donosi Krešimir Čvrljak u posljednjim rečenicama svoje monografije *Uvod u filozofiju renesanse: Renesansna filozofijska mišljenja ususret filozofiji* iz 2008. godine. U toj monografiji Čvrljak je zapisao i sljedeće rečenice: »Poprašnjavim i davno nedinutim policama knjižnica nalazimo dokaz za dokazom, svjedodžbu do svjedodžbe što smo sve Europi dali u oblikovanju njezina duha, razvoja i napretka na svim poljima duha i uma. Ta Europa, međutim, danas o nama šuti, točnije rečeno, prešućuje nas. Zašto? Mrtvi su za života kazali svoje. Za Europu je napravljen tek jedan dio posla. Za recepciju su potrebni posrednici. A to smo mi. I tu se sad javlja problem. Za sve načinjeno, propušteno i olako shvaćeno Europa strogo i neumoljivo kažnjava na već opisani način. S pravom i razlogom.«¹⁸ Stoga je, smatram, nužno poduhvatiti se sustavnog istraživanja hrvatske filozofske baštine, jer promišljanja hrvatskih filozofa nisu važna samo zato da bi hrvatski narod, kako kaže Marković, »stekao domovinu misli«, nego i zato da bismo doznali još više o doprinosu hrvatskih filozofa razvoju europske filozofske misli.

Davor Balić

¹⁶ Marković, »Filosofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.«, str. 273.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Krešimir Čvrljak, »Drugi dio: Hrvatska u europskoj ili europska u hrvatskoj filozofiji renesanse«, u: Krešimir Čvrljak, *Uvod u filozofiju renesanse: Renesansna filozofijska mišljenja ususret filozofiji* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Hrvatski studiji / Rijeka: Matica hrvatska – Ogranak u Rijeci, 2008), str. 303-412, na str. 411.